

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

ОБОД Андрій Валентинович - ад'юнкт Донецького юридичного інституту МВС
України

УДК 343.135 (477)

В статье рассматриваются основные проблемы, возникающие на практике при лишении несовершеннолетних свободы. Автор обращает особое внимание на возможность в отдельных случаях применять к несовершеннолетним лицам пожизненное лишение свободы и приводит аргументы в пользу своего мнения. Также в статье обосновывается необходимость улучшения организации работы персонала учреждений исполнения наказаний.

Ключевые слова: несовершеннолетний, наказание, лишение свободы, пожизненное лишение свободы, преступление небольшой тяжести, уголовное законодательство.

Кримінальне законодавство з моменту свого зародження завжди сприймалося як засіб здійснення карального впливу на злочинця, завдання йому страждань, співрозмірних вчиненому діянню. Однак, із генезою суспільства змінювалося й законодавство, – кара відійшла на другий план, віддавши своє місце перевихованню злочинця. Тим не менше, покарання завжди було і залишається однією з найголовніших складових кримінального закону, адже сам факт існування цього феномену є передумовою превентивної функції. Зазначену тезу підтверджує й ч. 2 ст. 1 Кримінального кодексу України (далі – КК України), в якій зазначено, що для здійснення свого завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили [1]. Таким чином, законодавець

основним інструментом боротьби зі злочинністю визнав саме покарання, передбачивши перевиховання злочинця як кінцевий результат кримінально-правового впливу.

Свого часу видатний вчений-криміналіст М.І. Бажанов зазначив, що, надаючи серйозного значення проблемам покарання, законодавець виходить з того, що ефективність покарання багато в чому сприяє подальшому укріпленню законності та правопорядку, вдалій боротьбі зі злочинністю. Призначення покарання – важливий етап у діяльності суду, до нього повинна бути прикута особлива увага. При цьому варто також мати на увазі, що необхідною та обов'язковою підставою застосування покарання є встановлення в діях особи ознак певного складу злочину, правильна кваліфікація діяння, у вчиненні якого було визнано винним підсудного. Злочин та покарання знаходяться в єдності...[2, с. 71].

Таким чином, злочин та покарання є взаємозалежними, законодавчо пов'язаними явищами. Цей факт підтверджується тим, що всі свої функції кримінальне законодавство здійснює саме крізь призму покарання: охоронна (так само як і превентивна) функція здійснюється через встановлення факту існування покарання як неминучого кримінально-правового заходу впливу, який застосовується у разі вчинення дій проти певних суспільних відносин, що знаходяться під охороною Кримінального кодексу; виховна функція – через формування у громадян правосвідомості, яка є наслідком за-

борони певної поведінки, котра визначена кримінальним законодавством як небажана та злочинна, а отже – кримінально карана. Тобто усвідомлення протиправності такої поведінки вбачається законодавством через встановлення за неї певного роду покарання; регулятивна функція є свого роду узагальнюючою для попередніх, оскільки саме вона забезпечує своєчасну правильну реакцію держави на вчинений злочин та обрання певної міри покарання.

Отже, виходячи з вищенаведеного, можна підсумувати, що покарання, як кримінально-правове явище, покликане нести в собі певного роду позбавлення, які є елементами перевиховання, котре, у свою чергу, надає можливість кримінальному законодавству здійснювати одне зі своїх основних завдань – запобігати злочинам. Варто зазначити, що такі позбавлення часто полягають в ізоляції засудженого від суспільства та, відповідно, суспільства від засудженого.

На сьогоднішній день думки вчених щодо актуальності, доцільності та дієвості ізоляції неповнолітніх злочинців є неоднозначними. Не дивлячись на те, що доктрина кримінального права має достатньо ґрунтовні розробки щодо зазначеної проблематики (Н.Л. Березовська, Т.О. Гончар, С.Ф. Влад, Д.В. Казначеева, Є.С. Назимко тощо), окремі не вирішені вченими питання співвідношення теорії та практики застосування до неповнолітніх кримінально-правових заходів, пов'язаних із позбавленням волі, призводять до відсутності однастайності під час досудового та судового розслідування, а отже, часто стають причиною порушення конституційних прав неповнолітніх. З метою покращення стану справ (внесення власних пропозицій щодо удосконалення кримінального законодавства в частині особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх) пропонуємо розглянути покарання у вигляді позбавлення неповнолітніх волі на певний строк більш детально.

Так, розмірковуючи над сутністю покарання у вигляді позбавлення волі, Є.С. Назимко зазначив, що останнє є найбільш поширеним, але малоефективним, стигматичним, навіть руйнівним. За результата-

ми компаративного аналізу вченим було з'ясовано, що у зарубіжному законодавстві існують такі особливості кримінально-правової регламентації цього виду покарання: у більшості має назву «ув'язнення», в основному призначається особам від 16 років, термін відбування покарання, як правило, обмежено 5 роками (у певних випадках – 10 років), призначається за «серйозні» правопорушення (аналог вітчизняних тяжких злочинів) [3, с. 20].

Ми погоджуємося зі вченим та зі свого боку додамо, що, дійсно, на практиці непоодинокими є випадки рецидиву з боку неповнолітніх осіб, які відбували (-ють) покарання у вигляді позбавлення волі. Однією з причин може бути те, що розповсюдженими є випадки застосування до неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, звільнення від покарання з випробуванням, – доволі часто такі неповнолітні особи вчиняють новий (інколи більш тяжкий) злочин ще протягом іспитового строку. Останнє може пояснюватися надмірною довірою до підлітків, які лише удавано стали на шлях виправлення. Зазначене підтверджує й приклад із судової практики.

Так, відповідно до вироку Сосницького районного суду Чернігівської області від 05.08.2010 року по справі № 1-38/10 *неповнолітнього, раніше судимого 17.12.2009 року Сосницьким райсудом за ч. 3 ст. 185 КК України до 3 років позбавлення волі з іспитовим строком в 1 рік, було визнано винним у скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст.115 КК України, за наступних обставин. 11 квітня 2010 року в будинку, де тимчасово проживає підсудний, що розташований в с. Ганнівка Сосницького району Чернігівської області, між ним та іншим неповнолітнім виникла сварка. Під час сварки, на ґрунті особистих неприязних відносин, підсудний, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, в період часу з 01.00 години по 02.00 годину ночі наніс близько трьох ударів руками по голові неповнолітньому, який впав на підлогу та втратив свідомість. Після падіння неповнолітнього на підлогу підсудний, продовжуючи своє злочинне діяння, з метою умисного вбивства, одягнув два поліетиленових пакети на голову потерпілому та зав'язав їх мотузкою в області шиї, в результаті чого останній помер на місці*

події. Смерть наступила в результаті механічної асфіксії через закриття зовнішніх дихальних шляхів, що обґрунтовується висновком судово-медичної експертизи № 63 від 24.04.2010 року. Після вбивства підсудний, викопавши яму біля власного господарчого сараю, перетягнув тіло потерпілого до неї та закопав його [4].

Ще однією причиною є те, що не завжди цілі, які передбачені кримінальним законодавством, збігаються із цілями осіб, які працюють із неповнолітніми, позбавленими волі. Л.П. Оніка зазначає, що останніми роками кримінально-виконавче законодавство України зазнало чималих змін, переважна частина з яких, за визначенням законодавця та правозастосувачів, спрямовані на запровадження в практику виконання кримінальних покарань прогресивних європейських стандартів. Саме результатом гуманізації кримінальної та кримінально-виконавчої політики називається значне зменшення числа засуджених неповнолітніх: якщо в 2004 році в Україні в 11 виховних колоніях трималось 2 882 засуджених, то в 2014 році скоротилось як число колоній – до 67, так і кількість утримуваних у них – до 484 осіб. Однак, як показує практика, кардинальних зрушень у забезпеченні прав засуджених, у тому числі й неповнолітніх, не відбулося. Значне число положень, що відображають права засуджених у виховних колоніях, мають декларативний характер, механізм їх реалізації невідпрацьований і складний у застосуванні. Мають місце й непоодинокі випадки, коли законодавець, проголошуючи турботу про дітей у місцях позбавлення волі, фактично безпідставно обмежує їх права і законні інтереси порівняно з дорослими засудженими, а також дітьми на свободі. Більшість із таких обмежень не зумовлені ізоляцією в колонії та не має під собою необхідного раціонального підґрунтя [5, с. 272].

Відповідно до судової статистики, у 2008 році було позбавлено волі 1977 неповнолітніх (1353 особи за вчинення тяжких злочинів, 295 – особливо тяжких); 4 особи вчинили злочин (3 – тяжкий), знаходячись в установі виконання покарань, під вартою; у 2009 році було позбавлено волі 1886 неповнолітніх (1341 – вчинили тяжких злочин, 283 – особливо тяжкий); 9 осіб вчинили зло-

чин (7 – тяжкий), знаходячись в установі виконання покарань, під вартою; у 2010 році позбавлено волі 2030 осіб (1405 – тяжкий злочин, 243 – особливо тяжкий); 5 неповнолітніх вчинили злочин (4 – тяжкий, 1 – особливо тяжкий), знаходячись в установі виконання покарань, під вартою; у 2011 році покарання у вигляді позбавлення волі було призначено 1915 неповнолітнім (1306 – вчинили тяжкий злочин; 120 – особливо тяжкий); 1 особа вчинила злочин, знаходячись в установі виконання покарань, під вартою; у 2012 році позбавлено волі 1496 неповнолітніх (1016 – тяжкий злочин, 130 – особливо тяжкий); 5 осіб вчинили злочин (4 – тяжкий, 1 – особливо тяжкий), знаходячись в установі виконання покарань, під вартою; у 2013 призначено покарання у вигляді позбавлення волі 1153 неповнолітнім (з них 808 вчинили тяжкий злочин, 82 – особливо тяжкий); 2 особи вчинили злочин (1 – тяжкий), знаходячись в установі виконання покарань, під вартою; у 2014 – 725 осіб засуджені до позбавлення волі (531 – за тяжкий злочин, 57 – особливо тяжкий); 1 особа вчинила тяжкий злочин, знаходячись в установі виконання покарань, під вартою; у 2015 році позбавлено волі 585 неповнолітніх (426 – тяжкий злочин, 45 – особливо тяжкий); 2 особи вчинили злочин, знаходячись в установі виконання покарань, під вартою; у 2016 році позбавлено волі 495 осіб (328 – тяжкий злочин, 41 – особливо тяжкий); станом на перше півріччя 2017 року було позбавлено волі 217 неповнолітніх осіб (140 з яких вчинили тяжкий злочин, 21 – особливо тяжкий) [6]. Зазначена статистична інформація, навіть не дивлячись на зниження рівня злочинності неповнолітніх (що виходить зі зниження кількості осіб, яким призначено покарання у вигляді позбавлення волі), що може бути наслідком латентності окремих злочинів та недостатньо якісною роботою поліції, свідчить про низьку ефективність діяльності установ системи виконання покарань.

Так, І.С. Яковець зазначає, що при визначенні й оцінці ефективності покарання слід виходити з об'єктивних закономірностей, що визначають його оптимальні можливості. Призначене покарання має бути ефективним. Визначення ефективності по-

карання полягає у порівнянні досягнутого і поставленої мети. Вчена, спираючись на думку В.П. Ревіна, вказує, що зміст самого поняття «ефективність» здається досить простим: це результативність, досягнення мети в діяльності, порівняння результату з витратами... Ефективність покарання у виді позбавлення волі, а значить й установ, які виконують даний вид покарання, тією чи іншою мірою може визначатися за цілим рядом напрямів [7, с. 63]. Вчена також зазначає, що всього Департаментом пенітенціарної служби України визначено п'ять основних критеріїв оцінки ефективності діяльності установ системи виконання покарань [7, с. 74], які ми використаємо для аналізу наведеної нами статистики.

- *рівень безпеки засуджених і осіб, взятих під варту, заходи щодо запобігання вчиненню злочинів та дисциплінарних проступків в органах і установах виконання покарань та слідчих ізоляторів; ступінь виявлення та розкриття злочинів, вчинених в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів.* Зазначений критерій, на нашу думку, є одним із основних, оскільки сам факт вчинення злочину в установі виконання покарань свідчить не тільки про неякісну роботу із засудженими та відсутність у них прагнення до виправлення, а й, у першу чергу, про індиферентність працівників установи виконання покарань, що є недопустимим. Рівень безпеки засуджених має досягатися саме через виключення можливості рецидиву або самогубства з їх боку, шляхом систематичних бесід, тренінгів тощо. Неповнолітні, які ще мають гнучку свідомість, є тією категорією суб'єктів кримінального законодавства, чия поведінка може піддаватися майже стовідсотковій корекції. Зворотна ситуація, в якій особи, котрі мають працювати з неповнолітніми злочинцями, матимуть нігілістичне відношення до своїх обов'язків, є згубною.

- *забезпечення правопорядку, дотримання вимог режиму, правил внутрішнього розпорядку в установах виконання покарань, слідчих ізоляторів; ефективність застосування передбачених законом засобів виправлення і ресоціалізації засуджених.* Як ми вже зазначали, виправлення засудженого – головне завдання кримінального законодавства України, адже

саме воно є передумовою загальної та спеціальної превенції. Однак, на сьогоднішній день в Україні склалася ситуація, в якій саме поняття «виправлення» є неоднозначним, а його оцінка є суб'єктивним явищем. Вважаємо, що саме відсутність чітко визначених критеріїв оцінки ступеню виправлення неповнолітніх є причиною зниження ефективності роботи з останніми.

З цього приводу Є.С. Назимко, С.В. Лосич та Т.І. Пономарьова зазначають, що під виправленням необхідно розуміти сукупність заходів, спрямованих на зміну помилкових уявлень особи про нормальні взаємовідносини у суспільстві. Виправлення, на думку вчених, полягає у вихованні та перевихованні злочинця. Науковці також вважають, що феномену виправлення притаманна певна ступеневість, яка полягає, в першу чергу, в усвідомленні неповнолітнім своєї провини, пошуку причини вчинення суспільно небезпечного діяння, виникненні почуття жалю до потерпілої особи та бажанні відшкодувати завдану шкоду. Наступний ступінь – бажання займатися самовихованням, шукати нові захоплення, розвиватися. Третій – позбавлення шкідливих звичок, аморальних поглядів, припинення спілкування із маргінальними представниками суспільства, лікування (якщо це потрібно), приділення уваги своїм близьким. Четвертий, останній ступінь – пошук місця навчання/роботи, нове коло спілкування, прагнення до створення в майбутньому родини, здорове судження про майбутнє, бачення себе як правослухняної особи [8, с. 51].

Дійсно, ухилення неповнолітніх від виконання правил внутрішнього розпорядку, недотримання ними вимог режиму є беззаперечним доведенням відсутності в них бажання ставати на шлях виправлення та свідчить про стійку антигромадську позицію, яку необхідно викоринювати шляхом застосування більш репресивних засобів. Розповсюдженість фактів вчинення неповнолітніми тяжких та особливо тяжких злочинів під час позбавлення волі – найсуворішого для них виду покарання, свідчить про недосконалість та часткову рудиментність вітчизняного кримінального законодавства.

Відповідно до статистики, у 2008 році 51 неповнолітній вчинив злочин, не відбувши до кінця покарання у вигляді позбавлення волі та арешту, у 2009 – 50 неповнолітніх вчинили злочин, не відбувши покарання у вигляді позбавлення волі та арешту, у 2010 році – 60, у 2011 – 57, у 2012 – 67, у 2013 – 44, у 2014 – 34, у 2015 – 27, у 2016 – 27, станом на перше півріччя 2017 року 11 неповнолітніх вчинили злочин, не відбувши покарання у вигляді позбавлення волі та арешту. При цьому, у 2008 році кількість неповнолітніх, які мають три та більше непогашених і незнятих судимостей дорівнювала 23 особам, у 2009 – 19 особам, у 2010 – 27 особам, у 2011 – 24 особам, у 2012 – 28 особам, у 2013 – 27, у 2014 – 26, у 2015 – 41, у 2016 – 34, станом на перше півріччя 2017 року кількість неповнолітніх, які мають три та більше непогашених і не знятих судимостей, дорівнювала 7 особам [6]. Зазначена інформація є наочним підтвердженням слабкої ефективності покарання у вигляді позбавлення волі. На нашу думку, останнє пояснюється зниженням терміном відбування зазначеного покарання для неповнолітніх та відсутністю максимально репресивного карального заходу у вигляді довічного позбавлення волі.

Одним із прикладів надмірної лояльності законодавця щодо неповнолітніх злочинців є його позиція щодо злочинів невеликої тяжкості – встановлення покарання у вигляді позбавлення волі лише за повторний злочин, оскільки не завжди вчинення нетяжкого злочину вперше свідчить про відсутність у особи сталої девіантної поведінки. Наприклад, неповнолітній може вчинити крадіжку, передбачену ч. 1 ст. 185 КК України щодо вагітної жінки, яка знаходиться у скрутному матеріальному становищі, про що заздалегідь було відомо неповнолітньому. В такому випадку наочним є факт наявності обтяжуючих обставин, що свідчить про те, що особа потребує в негайній корекції поведінки та контролі. Тому при вирішенні питання щодо застосування покарання у вигляді позбавлення волі, в першу чергу, мають враховуватися всі обставини вчиненого злочину, а вже потім – неповнолітній вік особи. Отже, враховуючи вищевикладене, пропонуємо редагувати ч. 2 ст. 102

КК України наступним чином: *Позбавлення волі не може бути призначено неповнолітньому, який вперше вчинив необережний злочин невеликої тяжкості*; та позбавити п. 1 ч. 3 ст. 102 КК України ознаки повторності, та викласти його в такій редакції: *Покарання у вигляді позбавлення волі призначається неповнолітньому: 1) за вчинений злочин невеликої тяжкості – на строк не більше одного року шести місяців...*

Запропонована редакція дозволить розширити перелік можливих видів покарання для неповнолітніх, диференціювати останнє в залежності від особливостей вчиненого злочину, при цьому надасть законодавцеві можливість гуманізувати підхід до підлітків, які вчинили вперше необережний нетяжкий злочин або умисний нетяжкий злочин без обтяжуючих обставин.

Інше цікаве питання – позиція законодавця, викладена в ч. 2 ст. 64 КК України, де зазначено, що довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років...[1]. Відтак, таке рішення зумовлене, виходячи із психологічної характеристики осіб цього віку: нестійкості психічних процесів, відсутності достатнього життєвого досвіду, знань, навичок соціальної поведінки тощо. Дійсно, така психофізична незавершеність процесу формування особи неповнолітніх призводить до нездатності *повною мірою* (на рівні психофізичного розвитку повнолітньої особи) усвідомлювати суспільну небезпечність такого складного соціального явища, як злочин, адекватно оцінювати свої вчинки [9, с. 416]. Однак, навряд чи між психофізичним розвитком особи, якій виповнилося сімнадцять років, та розвитком вісімнадцятирічної особи є велика різниця. На нашу думку, в цьому випадку місце повинен мати не вік злочинця, а його психологічний розвиток, ступінь якого може визначити судово-психологічна експертиза. Ми наполягаємо на тому, що у випадку вчинення неповнолітнім умисного, зухвалого, особливо жорстокого злочину вік не повинен бути пом'якшувальною обставиною. Відповідно до статистичних даних, у 2008 році 74 неповнолітніх (12 – у віці від 14 до 16 років; 62 – у віці від 16 до 18 років) було засуджено за вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 115 КК України; у 2009

за вчинення злочинів, передбачених ч. 2-ст. 115 КК України було засуджено 60 (12 – у віці від 14 до 16 років; 48 – у віці від 16 до 18 років) неповнолітніх; у 2010 році – 66 осіб (20 – у віці від 14 до 16 років; 46 – у віці від 16 до 18 років); у 2011 – 12 (4 – у віці від 14 до 16 років; 8 – у віці від 16 до 18 років); у 2012 – 20 (3 – у віці від 14 до 16 років; 17 – у віці від 16 до 18 років); у 2013 – 18 (2 – у віці від 14 до 16 років; 16 – у віці від 16 до 18 років); у 2014 – 10 (3 – у віці від 14 до 16 років; 7 – у віці від 16 до 18 років); у 2015 – 16 (3 – у віці від 14 до 16 років; 13 – у віці від 16 до 18 років); у 2016 – 15 (5 – у віці від 14 до 16 років; 10 – у віці від 16 до 18 років); станом на перше півріччя 2017 року злочини, передбачені ч. 2 ст. 115 КК України, було вчинено 7 неповнолітніми (1 – у віці від 14 до 16 років; 6 – у віці від 16 до 18 років) [6]. При цьому, звертаємо увагу на те, що санкція ч. 2 ст. 115 передбачає як найвищу міру покарання – довічне позбавлення волі. Підтверджує нашу позицію й судова практика.

Так, вироком Славутського міськрайонного суду Хмельницької області від 15.12.2011 року по справі № 1-174/11, провадження № 1/2214/2361/11 повнолітнього підсудного та неповнолітнього підсудного (якому на час розгляду справи виповнилося 18 років), було визнано винними за вчинення злочину за наступних обставин: *08 травня 2011 року близько 22 години неповнолітній, проживаючи однокласниць, поверталися додому. Пройшовши вулицею Молодіжною в селі Перемишль, неповнолітніх зупинив підсудний. Нецензурно висловлюючись, підсудний зав'язав суперечку. Уникаючи конфлікту, неповнолітні вдалися до втечі. Біля будинку № 2 по вулиці Молодіжній підсудний наздогнав одного з неповнолітніх, слідом підбіг неповнолітній підсудний. Утримуючи потерпілого за руки, демонструючи грубу силу та жорстокість, явну неповагу до суспільства, нехтуючи загальнонародськими правилами співжиття і нормами моралі, без будь-якої причини, діючи узгоджено, з метою вбивства, підсудні почали наносити удари кулаками рук та ногами у життєво важливі центри людини у голову, шию та тулуб потерпілого. Внаслідок отриманих побиттів, потерпілий, втративши рівновагу, впав на проїжджу частину дороги. Отримуючи побиттів, лежачий неповнолітній благав підсудних*

припинити побиття, просив допомогти піднятися, гукав про допомогу. Підсудні, доводячи свій злочинний намір, направлений на вбивство, продовжували наносити удари руками та ногами у життєво важливі центри людини у голову, шию, тулуб, спричинивши закриту черепно-мозкову травму з крововиливами в шлуночки і під оболонки головного мозку, яка потягла за собою настання смерті неповнолітнього через короткий проміжок часу. Допитаний у судовому засіданні підсудний своєї вини не визнав, показавши на те, що він перебував у стані алкогольного сп'яніння, тому не пам'ятає події вбивства, вчиненого групою осіб з хуліганських спонукань, та втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність та пияцтво. Допитаний у судовому засіданні неповнолітній підсудний частково визнав вини, показавши, що наніс кілька ударів потерпілому на вимогу підсудного, разом з тим, не визнав попередньої змови та хуліганських спонукань, наполягаючи на тому, що не мав наміру позбавляти життя потерпілого.

Виходячи із зазначених обставин, судом було прийняте рішення повнолітнього підсудного визнати винним і призначити покарання за п. 7 та п. 12 ч.2 ст. 115 КК України у виді довічного позбавлення волі, а за ч.1 ст. 304 КК України виправдати. Неповнолітнього визнати винним і призначити покарання за п. 7 та п. 12 ч.2 ст. 115 КК України у виді дванадцяти років позбавлення волі [4].

Вищенаведений приклад свідчить про те, що дві раніше не судимі особи, які скоїли один злочин за тотожних обставин, вчиняючи однакові дії із єдиним злочинним наміром, а отже, маючи однакову суспільну небезпечність, отримали різну міру покарання лише через те, що одному зі злочинців, як виходить з контексту вироку, на момент вчинення злочину було сімнадцять років. Зазначений стан справ, як видається із судової статистики та судової практики, призводить до нехтування неповнолітніми вимог кримінального законодавства та виникнення у їх свідомості впевненості щодо недоторканності та привілейованості у зв'язку із неповнолітнім віком. Однак, ми не говоримо про надмірну актуалізацію покарання у вигляді довічного позбавлення волі для неповнолітніх, але вважаємо за доцільне передбачити у кримінальному законодавстві окремі випад-

ки призначення останнім зазначеного виду покарання. Відтак, видається за можливе внести до КК України норму під номером 102-1 та викласти її в наступній редакції:

Стаття 102-1. Довічне позбавлення волі.

1. Особі, яка до досягнення вісімнадцятирічного віку вчинила умисний особливо тяжкий злочин, пов'язаний із надмірною жорстокістю, може бути призначене покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

2. Покарання у вигляді довічного позбавлення волі не призначається особам, які на момент вчинення злочину не досягли шістнадцяти років.

У цьому контексті редакції потребує також ч. 1 ст. 98 КК України, яку пропонуємо викласти наступним чином:

Стаття 98. Види покарань.

1. До неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі основні види покарань:

...довічне позбавлення волі.

ч. 2 ст. 103, яка може бути викладена в наступній редакції:

Стаття 103. Призначення покарання.

...2. При призначенні покарання неповнолітньому за сукупністю злочинів або вироків (окрім випадків, передбачених ст. 102-1 цього Кодексу) остаточне покарання у вигляді позбавлення волі не може перевищувати п'ятнадцяти років.

а також ч. 2 ст. 64:

Стаття 64. Довічне позбавлення волі.

...2. Довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років (окрім випадків, передбачених ст. 102-1 цього Кодексу) і до осіб у віці понад 65 років...

Зазначена пропозиція, на нашу думку, дозволить зменшити кількість кваліфікованих злочинів, вчинюваних неповнолітніми особами зокрема та знизити рівень злочинності взагалі. Частина друга запропонованої норми під номером 102-1, заснована на статистичних даних, відповідно до яких більший відсоток неповнолітніх вчинили злочин, передбачений ч. 2 ст. 115 КК України (який було відібрано за зразок особливо тяжкого) у віці від 16 років, надасть можливість зберегти привілейовану позицію осіб, які не досягли фізіологічної та психологіч-

ної зрілості – неповнолітніх від чотирнадцяти до шістнадцяти років.

Розглядаючи два останніх, з п'яти критеріїв оцінки ефективності діяльності установ системи виконання покарань, зазначимо, що рівень забезпечення встановлених законом та іншими нормативно-правовими актами умов для тримання засуджених і осіб, взятих під варту, їх комунально-побутового і медико-санітарного забезпечення, забезпечення основними видами продуктів харчування до встановлених норм; зниження рівня захворюваності та стан санітарно-епідеміологічного нагляду в установах системи виконання покарань визначає матеріальну складову організації роботи зазначених установ. Для прикладу, за перший квартал 2016 року, відповідно до звіту Державної пенітенціарної служби України, на оплату праці і нарахування на заробітну плату на звітний рік було затверджено 688 609 30 грн., на предмети, матеріали та інвентар – 3 182 573 грн., на медикаменти та перев'язувальні матеріали – 9 395 764, 89 грн., на продукти харчування – 895 669, 39 грн. [10] тощо. При цьому як загальний рівень злочинності, так і рівень злочинності неповнолітніх залишається стабільно високим, що свідчить про невідповідність матеріальним збиткам, які щорічно несе держава досягнутим цілям. Вважаємо, що для вирішення зазначеної ситуації необхідно збільшити кількість планових та позапланових перевірок установ системи виконання покарань, забезпечити регулярне відвідування персоналом курсів підвищення кваліфікації, боротьбу із латентністю злочинів (особливо – корупційних), які вчиняються працівниками установ системи виконання покарання. Запропоновані пункти також дозволять покращити рівень роботи з персоналом – останнього з розглядуваних критеріїв.

Таким чином, високий рівень злочинності неповнолітніх як тих, що відбули покарання, пов'язані з позбавленням волі, так і тих, що відбувають зазначений вид покарання, є наслідком низки упущень: по-перше, це відсутність якісної організації роботи персоналу установ виконання покарань, що призводить до нівелювання ними обов'язку проводити виховну роботу з неповнолітніми злочинцями; по-друге –

надмірна, невинуватена лояльність законодавця по відношенню до неповнолітніх, що призводить до виникнення в них стійкого відчуття безкарності; по-третє – відсутність чітко виробленої системи призначення неповнолітнім покарань, пов'язаних із позбавленням волі, що призводить до надмірного суддівського суб'єктивізму під час обрання міри покарання. Зазначений стан справ потребує нагального врегулювання, оскільки ігнорування фактичної відсутності позитивного виховного впливу кримінального законодавства на неповнолітніх в майбутньому може призвести до зростання ювенальної злочинності та повної втрати дієвості нормами КК України.

Література

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Бажанов М.І. Принципи призначення покарання за радянським кримінальним правом // Рад. право. - 1971. - № 2. - С. 78-82 (71).
3. Назимко Є. С. Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук : спец. 12.00.08 «кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Назимко Є. С. – Харків, 2016. – 39 с (20).
4. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.
5. Оніка Л. П. Проблемні питання виконання покарання у вигляді позбавлення волі стосовно засуджених неповнолітніх /- Л. П. Оніка. // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – №6. – С. 272–275.
6. Судова влада України. Офіційний веб-портал [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://court.gov.ua/>
7. Яковець І.С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань : монографія /- І.С. Яковець. – Х. : Право, 2013. – 392 с.

8. Назимко Є.С. Безумовне звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у кримінальному праві України: монографія / Є.С. Назимко, С.В. Лосич, Т.І. Пономарьова, Д.О. Пилипенко. – Харків : Панов, 2017. – 187 с.

9. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с.

10. Державна кримінально-виконавча служба України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/index>.

FEATURES OF THE APPLICATION TO MINORS OF PUNISHMENT IN THE FORM OF IMPRISONMENT IN THE CRIMINAL LAW OF UKRAINE

ANNOTATION

The article deals with the main problems that arise in practice during the deprivation of juvenile will. The author pays special attention to the possibility, in certain cases, of juvenile life imprisonment and arguments in favor of his opinion. The author emphasizes that the decision not to apply to the juvenile life imprisonment is due to the psychological characteristics of persons of this age: instability of mental processes, lack of sufficient life experience, knowledge, skills of social behavior, etc. Such a psychophysical incompleteness of the formation of a juvenile person leads to the inability to fully realize (at the level of psychophysical development of an adult) awareness of the social danger of a crime. The article also doubts that there is a big difference between the psychophysical development of a person who has turned seventeen years and the development of an eighteen years person. The author insists that in the case of juvenile offense, the place should have no age of the offender, but his psychological development have to be considered, the degree of which can be determined by forensic psychological examination, in the case of juvenile willful, deliberate, especially cruel crime, age should not be a mitigating circumstance. Particular attention is paid to the issue of the use of juvenile offenders of a minor na-

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються основні проблеми, які виникають на практиці під час позбавлення неповнолітніх волі. Автор звертає особливу увагу на можливість в окремих випадках застосовувати до неповнолітніх осіб довічного позбавлення волі та наводить аргументи на користь своєї думки. Також у статті обґрунтовується необхідність покращення організації роботи персоналу установ виконання покарань.

Ключові слова: неповнолітній, покарання, позбавлення волі, довічне позбавлення волі, нетяжкий злочин, кримінальне законодавство.

ture, punishment in the form of imprisonment. The author argues that not always committing a non-serious crime for the first time testifies to the absence of permanent deviant behavior in a person, and notes that when deciding on the use of punishment in the form of deprivation of liberty, first of all, all circumstances of the offender must be taken into account, but already then - the minor age of the person.

SUMMARY

The article is deals with the main problems that arise in practice during the deprivation of juvenile will. The author pays special attention to the possibility, in certain cases, of the use of life imprisonment by minors and gives arguments in favor of their opinion. The article also substantiates the need to improve the organization of work of the personnel of penitentiary institutions.

Key words: juvenile, punishment, deprivation of liberty, life imprisonment, non-serious crime, criminal law.

The article also substantiates the need to improve the organization of work of the personnel of penitentiary institutions.

Key words: juvenile, punishment, imprisonment, life imprisonment, non-serious crime, criminal law, penitentiary institutions, criminal law, deviant behavior, social danger, psychophysical development, application of punishment, criminal law phenomenon.